

8. Костина Е. Ю. История социальной работы: Учебное пособие / Костина Е. Ю. — Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2003. — 110 с.

9. Лінднер Р. Підприємці і місто в Україні: 1860–1914 рр. (Індустріалізація й соціальна комунікація на Півдні Російської імперії) / Лінднер Р. — К.; Донецьк : Кальміус, 2009. — 504 с.

10. Мельников С. Л. Благотворительная деятельность провинциального купечества во второй половине XIX века в контексте изменения ценностных диспозиций / С. Л. Мельников // Вестник Удмуртского университета. История и филология. — 2008. — Вып. 2. — С. 97–108.

11. Мосолов А. А. При дворе последнего Российского императора: Записки начальника Канцелярии Министерства Императорского двора: Николай II / Мосолов А. А. — СПб, 1992. — 73 с.

12. Нарядько А. В. Благодійність у розвитку освіти в Україні (друга половина XIX — початок XX століть) [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Нарядько Андрій Валерійович. — Полтава, 2002. — 222 арк.

13. Подвижники й меценати: Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст.: Іст.-біогр. нариси / Голов. ред. В. А. Смолій. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2001. — 341 с.

14. Портнова Т. Вихідці з села у великому промисловому місті: на матеріалах Катеринослава кінця XIX — початку XX ст.: есе-urban. Серія онлайн публікацій Центру міської історії Центрально-Східної Європи. — Серія 8. — Львів, вересень 2010 : [Електронний ресурс] / Портнова Т. — Режим доступу : www.lvivcenter.org/download.php?newsid=1078

15. Ступак Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII — початок XX ст.) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Ступак Ф. Я. — Переяслав-Хмельницький, 2010. — 40 с.

16. Томазов В. Меценати та благодійники з роду Маврокордато / В. Томазов // Спеціальні історичні дисципліни. — № 20 — К. : Інститут історії України, 2012. — С. 47–60.

17. Чумак М. М. Купецтво як фактор розвитку промисловості Лівобережної України (60-ті рр. XIX ст. — 1914 р.) [Текст]: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Чумак Михайло Михайлович. — Луганськ, 2009. — 220 арк.

18. Шандра І. О. З'їзди гірничопромисловців Півдня Росії: створення та діяльність (1874–1918 рр.): монографія / Шандра І. О. — Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. — 300 с.

О. С. Білявська

УДК: 94(4)+378+329+321

УЧАСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ МОЛОДІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

Аналізується участь університетської молоді Наддніпрянської України в національно-визвольному русі другої половини XIX ст.

Ключові слова: студенти; університет; Наддніпрянська Україна; друга половина XIX ст.; національно-визвольний рух.

В статье анализируется участие университетской молодежи Приднeпровской Украины в национально-освободительном движении второй половины XIX в. Когда практически не было национальной элиты, студенческая молодежь стала генератором идей в национально-освободительном движении, которое распространялось не только в Приднeпровье, но и в других украинских землях, а также начала их реализацию.

Ключевые слова: студенты; университет; Приднeпровская Украина; вторая половина XIX в.; национально-освободительное движение.

The main aim of our article is to make a complex analysis of young university people of Naddniprorianschyna participating in national liberation movement of the 2nd half of 19th ct. When there was practically no national elite, student young people became the generator of ideas in national liberation movement that spread not only in Naddniprorianschyna but also in other Ukrainian lands, and began to realize these ideas.

The 2nd half of 19th ct., especially reforms of 1860–1880th become critical for society. This was a new wave of national liberation movement to the transition from cultural and educational to the political fight for autonomy. There was preparation of national forces to the fight for independence of Ukraine. Research of participation of university young people of Naddniprorianschyna in national liberation movement of Ukraine in the 2nd half of 19th ct. gives an opportunity to realize the role of her fight for a national idea in the past and on the modern stage. Meaningfulness of select theme needs further reserch.

Keywords: students; university; Naddniprorianschyna; 2nd half of 19th ct.; national liberation movement.

Актуальність проблеми пов'язана з визначенням активної участі студентської молоді у відродженні України як суверенної демократичної держави на всіх етапах її розбудови, зокрема на сучасному. Як складова української інтелігенції студенти відігравали дуже важливу роль у реформах під час переломного моменту історії суспільства в другій половині XIX — на початку XX ст. Коли практично не було національної еліти, студентська молодь стала генератором ідей у національно-визвольному русі, котрий поширювався не лише Наддніпрянщиною, а й іншими українськими землями, а також розпочала їх реалізацію. Цей фактор надзвичайно важливий для вивчення та використання позитивного досвіду, властивого для України в зазначений період.

Велике значення для розкриття цієї теми мають дослідження українських науковців. Аналізуючи роль української інтелігенції, частково зверталися до цієї проблеми Г. В. Касьянов, А. М. Катренко, Л. Г. Іванова та інші. Ав-

тори колективної монографії «“Українське питання” в Російській імперії (кінець XIX — початок XX ст.)» звертають увагу на те, що в зазначений період усе суспільно-політичне й культурне життя України свідчило про зростання національної свідомості, яке було одним із проявів інтенсифікації становлення української нації й водночас впливало на нього [24, с. 44]. У дослідженні «Історія українських політичних партій: кінець XIX ст. — 1917 р. (Хрестоматія-посібник)» підкреслюється: на зламі XIX–XX ст. українське національне відродження вступило в нову фазу розвитку, характерною рисою якої було зростання національної самосвідомості [4, с. 3]. О. Н. Євтушенко в навчальному посібнику «Громада в українській політичній думці XIX — першої половини XX ст.» акцентує на тому, що нині постає потреба опертися на попередній досвід участі студентів у громадівському русі, який містить багато корисного. Це сприятиме глибшому осмисленню ролі й сучасного стану громад у системі управління суспільними справами та власне становленню демократичної, правової та соціальної держави на українських землях [6, с. 3].

Отже, навіть побіжний огляд свідчить, що обрана тема в науковій літературі посідає важливе місце, проте участь університетської молоді Наддніпрянщини в національно-визвольному русі в зазначений період розглядалася найчастіше в контексті інших проблем соціально-політичного й культурно-освітнього розвитку України.

Виходячи з актуальності проблеми, спираючись на літературні й архівні джерела, не претендуючи на всебічне висвітлення всіх аспектів, автор сконцентрувала увагу на впливі університетського студентського руху на формування національної самоідентифікації українців, залученні їх до визвольної боротьби.

Мета дослідження — проаналізувати участь університетської молоді Наддніпрянщини в національному відродженні України у другій половині XIX ст., визначити її вплив на активізацію національно-визвольного руху України.

Предмет дослідження — Київський, Харківський, Новоросійський (Одеський) університети у другій половині XIX ст., їх роль у формуванні національної еліти.

Об’єкт дослідження — діяльність університетської молоді Наддніпрянщини в національно-визвольному русі зазначеного періоду, її форми і методи. Особливе значення надається участі студентів у громадівському русі, що став помітним у ці часи.

Важливо звернути увагу на те, що 60-ті — 80-ті рр. XIX ст. посідають особливе місце в розгортанні національно-визвольного руху. Це була епоха зламу соціально-економічних відносин, становлення державницької дум-

ки, яку втілювало в політичні програми нове покоління української інтелігенції. Розпочалася нова хвиля національного руху, в основі якого лежала ідея національної самобутності українського народу, спочатку національно-культурної, а згодом — політичної.

Університети Наддніпрянщини від початку стали не тільки закладами вищої освіти, а й осередками формування передових ідей, наукових шкіл силами прогресивно налаштованих викладачів. Саме підвищення наукового та методичного рівнів викладання сприяло формуванню в студентів уміння критично мислити, аналізувати тогочасний суспільно-економічний та політичний лад. Прихід до університетів талановитих учених сприяв удосконаленню навчального процесу. З кінця 60-х рр. XIX ст. було запроваджено семінарські, лабораторні та інші види практичних занять. Студенти залучалися до наукової роботи через написання рефератів на визначені теми, найкращі з них було відзначено золотими й срібними медалями. На кафедрах почали залишати талановитих студентів для подальшої навчально-педагогічної та наукової діяльності.

Провідні професори й студенти університетів Наддніпрянщини вели значну культурно-просвітницьку роботу серед місцевого населення. Це підвищувало інтерес у суспільстві до проблем політичної економії, історії, права, природничих наук. Водночас участь студентів у цій діяльності сприяла формуванню світогляду, інтересу до громадського й національного життя. Навіть наявність таких університетських закладів, як бібліотека, музей, друкарня, впливала на згадані процеси.

Форми турботи викладачів та університетської молоді про поширення знань серед населення залежали від обставин. В університетських аудиторіях влаштовувались публічні безкоштовні лекції, які охоче відвідували мешканці міст усіх станів. У Київському університеті при бібліотеці було відкрито лекторій, деякі лекції читали випускники навчального закладу [15]. В Харківському університеті було поширено читання публічних лекцій з історії літератури, з природознавства, кошти від яких ішли Товариству поширення грамотності. При Новоросійському університеті щорічно читалося по декілька загальних публічних курсів з історії, історії літератури, з фізики тощо.

Однією з форм підтримки культурних зв'язків було обрання видатних учених та діячів культури почесними членами університету. Так, почесними членами Київського університету Св. Володимира було обрано медика Макса Петтенкофера, історика М. Погодіна, письменника І. Тургенева, хіміка Д. Менделєєва, мікробіолога І. Мечнікова та ін. [21]. Викладачі виступали як популяризатори науки в наукових журналах, у газетах, брошурах.

Виховний вплив на університетську молодь мали святкові збори, присвячені ювілеям видатних громадських діячів, науковців, письменників, інших навчальних закладів. Зокрема вчена рада Київського університету Св. Володимира 1869 р. прийняла рішення відсвяткувати п'ятдесятирічний ювілей Київської духовної академії, 1888 р. — відзначити 100-річчя з дня народження Вука Караджича [18]. Харківський університет влаштував святкові збори, присвячені В. М. Каразину, М. В. Ломоносову, Г. С. Сковороді та ін. Так само відзначали ювілеї університетських учених.

При педагогічному відділі Історико-філологічного товариства Харківського університету, яким керував М. Ф. Сумцов, 1895 р. було створено лекційний комітет з проведення загальнодоступних наукових читань для вчителів. Уже за два роки він поширив діяльність на всі верстви населення Східної України, Кубані та Війська Донського. В комітеті працювали Д. І. Галій, В. П. Бузенцов, Д. М. Овсянко-Куликовський та ін. [25, с. 250].

Науковці університетів брали активну участь у громадському житті. Вони організовували наукові товариства, мали представництво на всеросійських і міжнародних наукових з'їздах і конгресах, підтримували постійні контакти з науковими центрами Росії та інших країн. Так, Київський університет відрядив 1872 р. професора Шидловського для участі у Віденській всесвітній виставці [17], 1882 р. — своїх представників на VII Міжнародний з'їзд американців у Берліні, а також молодих учених за кордон для підготовки до професорського звання [16]. Велике значення мало рішення університетської вченої ради щодо проведення в Києві 1874 р. III Археологічного з'їзду. Керівництво університету звернулося з відповідним проханням до міністерства та попечителя навчального округу, сформувало організаційний комітет на чолі з доцентом В. Антоновичем. До складу комітету ввійшли професори А. І. Сьомін, В. С. Іконніков, В. Я. Яроцький. Перші два з'їзди відбулися в Москві та Петербурзі, у них брали участь учені університету — члени Імператорського археологічного товариства В. Б. Антонович, В. С. Іконніков, П. А. Лашкар'ов. Київ було обрано як науковий центр краю, котрому притаманна велика кількість археологічних пам'яток. З'їзд мав сприяти обробці, аналізу, систематизації матеріалу, а також — пропаганді та збагаченню розвитку археології як науки. Тоді археологічні розкопки відбувалися за кошти самих учених [1].

У зазначений період у вищих навчальних закладах активізувалася діяльність наукових товариств. При Київському університеті 1869 р. було засновано товариство природознавців, 1890 р. — фізико-математичне товариство [10, с. 95]. Київське історичне товариство імені Нестора Літописця 1873 р. було приєднано до університету, і його очолив В. Б. Антонович [14].

Громадська діяльність викладачів та студентів не обмежувалась культурно-просвітницькими заходами в стінах університетів. У другій половині XIX ст. було створено різноманітні заклади — недільні школи, бібліотеки, курси. Часто просвітницький рух переплітався з національно-визвольним.

Недільні школи в Києві було засновано в жовтні 1859 р. з ініціативи демократично налаштованих студентів Київського університету, об'єднаних у Громаду. В 1859–1862 рр. у місті їх діяло близько десяти. Серед них особливо виділялися подільська, новостроєнська й печерська, в яких викладали М. П. Драгоманов, П. П. Чубинський, П. Г. Житецький, О. І. Стоянов та ін. Працюючи в недільних школах, громадівці сприяли поширенню освіти серед трудових верств населення. Важливим було порушення питання про запровадження української мови в навчання. У недільних школах найбільше поширювалися знання з історії, географії, фізики, що було покликано розвивати в молоді національну свідомість, залучати її до громадського та культурного життя [9, с. 53].

Київські громадівці готували до видання і друкували підручники для недільних шкіл, популярні книжки-«метелики» для селян і робітників. У 60-тих рр. XIX ст. вони випустили декілька рукописних періодичних органів, зокрема «Самостійне слово» та «Помийниця». На сторінках цих видань громадівці обґрунтовували самотність українського етносу та його мови, спростовували фальсифікації російських, польських та інших істориків [11, с. 61].

Члени Київської громади брали участь у виданні українського журналу «Основи». В. Б. Антонович, П. Г. Житецький, Т. Р. Рильський та інші виступали на його сторінках з науковими й публіцистичними статтями. Громадівці взяли участь в акціях під час перевезення труни Т. Г. Шевченка 6–7 травня 1861 р. через Київ у Канів. З промовами виступили М. П. Драгоманов, В. Б. Антонович, О. І. Стоянов та інші. Відтоді було запроваджено традицію щорічно вшановувати пам'ять Великого пророка українського народу [8, с. 85]. У 1863–1864 рр. Київська громада припинила діяльність через несприятливі політичні обставини.

В 70-тих рр. XIX ст. Київська громада відновилася під назвою Старої громади. Як і в попередні роки, найпоміркованіші старі громадівці вважали головним обов'язком культурно-просвітницьку, етнографічну, наукову діяльність для пробудження самосвідомості українського народу. Скориставшись деякими цензурними послабленнями на початку 1870-х рр., вони розпочали публікувати цілу серію книжок українських авторів: Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, М. Драгоманова та інших. 1873 р. громади домоглися відкриття Південно-Західного відділу Російського географічного то-

вариства для легальної наукової діяльності. У відділі працювали найактивніші громадяни: В. Антонович, М. Драгоманов, М. Зібер, С. Подолинський, П. Чубинський, О. Русов, М. Лисенко та інші. У 1874–1875 рр. власним друкованим органом Київської громади стає газета «Киевский телеграф», а з 1882 р. — журнал «Киевская старина». Твори з історії та філософії, опубліковані в часописі протягом 25 років існування, принесли йому заслужене визнання [22, с. 124].

Однак нове покоління національно свідомих українців, насамперед університетської молоді, не задовольнялося культурно-просвітницькою діяльністю. Наслідком цього стало виникнення молодіжного осередку, що дістав назву «Київська молода громада». Молодогромадівські гуртки було засновано також у Харкові, Одесі, Чернігові, Полтаві. Молодь прагнула якнайшвидшого розв'язання політичних та національних проблем, читала і розповсюджувала нелегальну літературу, створювала бібліотеки, каси взаємодопомоги.

У 60-тих — 90-тих рр. було створено нові угруповання української молоді, до яких входили студенти університету. Ця радикально налаштована молодь рішуче порушувала українське національне питання й намагалася віднайти шляхи та форми його розв'язання. Водночас вона порушувала соціальні та політичні проблеми, вказувала методи їх вирішення. Таким прикладом слугував «гурток політиків», учасники якого були поєднані спільними справами та майном. Їм належали книгозібрання і «Українська каса», яка об'єдналася з нелегальним Червоним Хрестом. Частина гуртківців заснувала «Українську просвіту», яка мала розповсюджувати українські книги на селі. Її членом і постійним головою був В. П. Науменко [12, с. 144]. Ця діяльність допомагала молоді набути досвід суспільної роботи і спонукала до нових пошуків у громадській діяльності.

Поступово в колах демократично налаштованої університетської молоді відбувалася консолідація. Члени Київської громади підтримували тісні зв'язки з учасниками інших українських громад, погоджували з ними свої плани дій, запозичували досвід роботи.

Працівники та студенти Харківського університету також сприяли українському національному відродженню. Недільні школи в Харкові виникли у 60-х рр. XIX ст. Одна з них діяла у приміщенні університету. Серед її викладачів був професор М. М. Бекетов. У двох інших таких школах викладали професори П. О. Лавровський та Д. І. Каченовський. В. І. Лапшин, який був професором-спостерігачем університетської школи, надавав можливість користуватися фізичним кабінетом університету. Тоді ж було створено асоціацію для безкоштовної підготовки молодих людей до вступу в університет [25, с. 194].

Недільні школи підготували створення Харківського товариства поширення грамотності. Видавничий комітет товариства під керівництвом Д. І. Багалія видав за 10 років понад 1 млн. дешевих книг для народу. З 95 брошур п'ять було надруковано українською мовою. При товаристві 1891 р. було відкрито першу в Харкові безоплатну народну читальню. Об'єктом постійної уваги професури була міська громадська бібліотека. Головою її правління був Д. І. Багалій, разом з ним працювали викладачі університету. Професори брали безпосередню участь у складі училищної комісії Харківської міської думи. Результати її діяльності дуже помітно позначилися на розвитку народної освіти в місті [25, с. 250].

Важливо зазначити, що ці справи часто вели викладачі університетів разом зі студентами. Значною була роль університетської молоді в національно-визвольному русі. Студенти в 60–70-тих рр. XIX ст. становили 70% активістів українофільського руху. В цьому — одна з особливостей національного руху в Україні зазначеного періоду [7, с. 51].

80–90-ті рр. XIX позначились радикалізацією студентського руху, переходом його від культурно-просвітницької до політичної діяльності. Це можна вважати реакцією на русифікаторську політику російського уряду в українському питанні. Опозиційність українських університетів до державного ладу стала потужним фактором розвитку суспільства, суттєво впливала на розвиток політичних подій та самосвідомості. Статут 1863 р. надавав обмежені автономні права університетам і не вирішував питання корпоративних прав студентів, яких вони домагалися. У тексті Статуту не йшлося про заборону колективних дій студентів, однак відповідним циркуляром вони заборонялися. Не дозволялися збори, подання скарг та прохань, вибори депутатів для переговорів з керівництвом, створення студентських бібліотек, проведення спектаклів, концертів, висловлення схвалення чи невдоволення викладачами [13]. 1884 р. було запроваджено новий Статут, згідно з яким університетом керували попечитель навчального округу та ректор, якого призначав уряд. Університетське правління складалося з ректора, деканів факультетів, інспектора та радника з господарських питань. Воно зосередило в своїх руках адміністративно-господарські й судово-дисциплінарні функції. Інспектор та його помічник, яких призначали міністр і попечитель, безпосередньо підпорядковувались останньому, були незалежними від професорської колегії. «Правила для студентів» 1885 р. забороняли, як і раніше, корпоративні дії. Поза університетом студенти підлягали контролю поліції. Щоб його полегшити, вони зобов'язані були носити студентську форму одягу [25, с. 242].

В останні десятиліття XIX ст. почалися студентські страйки (1860, 1861, 1869, 1874, 1878, 1882, 1884, 1886 рр.) та студентські з'їзди. Вони виника-

ли стихійно, проходили неорганізовано, тому їх швидко ліквідували університетське керівництво й поліція. До студентів Київського університету приєднувались студенти Київського політехнічного інституту, до студентів Харківського — студенти технічного й ветеринарного інститутів. Студентський рух мав різні форми: від колективного бойкоту лекцій окремих викладачів та невиконання розпоряджень керівництва до вуличних маніфестацій і страйків. Студенти вимагали самоврядування, скасування адміністративного свавілля, права голосу в університетських справах, тобто демократизації всього університетського життя. 1899 р. відбувся перший загальноросійський студентський страйк, у якому брали участь студенти Київського, Харківського та Новоросійського (Одеського) університетів. Він, як і інші страйки, не виходив за межі академічних вимог. Уряд застосовував різні форми боротьби проти виступів студентів: припинення занять і закриття університетів, після чого не всіх студентів відновлювали на навчання, відправлення до карцеру, виключення з університету без права навчатися у вищих навчальних закладах назавжди, виключення з правом повнолення через півроку [3, с. 5].

Заборона студентських організацій та різних форм протесту призвела до значного розмаху нелегальної діяльності. Попри заборону, студенти влаштовували гуртки самоосвіти, нелегальні бібліотеки, каси взаємодопомоги. В червні 1891 р., коли група студентів з Харкова і Києва відвідувала могилу Т. Г. Шевченка в Каневі, виник задум створити політичне товариство, яке отримало назву «Братство Тарасівців» на честь великого Кобзаря. Керівне ядро організації перебувало в Харкові. До неї входили І. Липа, М. Байздренко, М. Базькевич, Б. Грінченко, М. Міхновський. Товариство проводило лекції, ставило п'єси та влаштовувало свята на честь Т. Г. Шевченка, що виділялися виразною політичною спрямованістю. На одному з таких вечорів у лютому 1893 р. студент медичного факультету Харківського університету Іван Липа виголосив «Декларацію віри молодих українців» — програмний документ товариства. Через рік більшість членів «Братства Тарасівців» було заарештовано, однак їхню справу продовжили різноманітні студентські громади та гуртки. Набули розмаху «земляцтва», які об'єднували студентів за місцем народження та попереднього навчання. Революційні організації намагалися спрямувати стихійний протест студентів у відповідне політичне річизце. Взагалі українське студентство брало активну участь у діяльності загальноросійських революційних організацій «Народна воля», «Земля і воля», виступало в ролі основного постачальника революційних кадрів.

Діяльність більшості студентських таємних гуртків засновувалася на читанні творів революціонерів-демократів, опозиційно налаштованих письменників, підготовці прокламацій, збиранні та розповсюдженні забороне-

ної літератури, де критикувалися самодержавно-кріпосницький уряд і національний гніт.

Поза межами міського життя в суспільному та національному рухах брали участь лише поодинокі представники викладацького складу університетів. В українській громаді у Харкові працював О. О. Потєбня [22], культурницьку роботу в національному русі вів М. Ф. Сумцов за підтримки Д. М. Овсянико-Куликовського. Ординатор університетської клініки, згодом — приват-доцент Я. Я. Трутовський підтримував зв'язок з харківським гуртком нелегального «Братства Тарасівців», він переховував нелегальну літературу — твори М. П. Драгоманова, С. А. Подолинського, заборонену поезію Т. Г. Шевченка, періодику.

Завдяки ректорові Харківського університету Д. І. Багалію при університеті тривалий час легально існувала Українська студентська громада. Його та М. Ф. Сумцова було обрано почесними членами цієї організації. М. Ф. Сумцов читав лекції для чернігівської «Просвіти», був обраний дійсним членом київської «Просвіти», але домогтися її відкриття в Харкові не міг через жорсткий опір адміністрації. Лише 1912 р. вдалося відкрити Українське літературно-наукове етнографічне товариство ім. Г. Квітки-Основ'яненка [23, с. 131].

Наприкінці XIX ст. національно-визвольний рух в Україні стає більш організованим, посилюється його політична спрямованість. Значну роль у цьому відіграло студентство університетів Наддніпрянщини, оскільки старше покоління громадських діячів стало на шлях пошуку компромісів з урядом, сподівалося дійти згоди за рахунок нових поступок з його боку. Молодь, не задовольняючись лише культурною діяльністю, прагнула забезпечити українцям усю повноту національних і політичних прав.

Нового піднесення й розмаху набув студентський рух на початку 1899 р. Як реакція на розправу зі студентами Петербурзького університету, протест молоді охопив усі університетські міста. В Києві, Харкові, Одесі студенти університетів стали учасниками загальноросійського студентського страйку. Уряд у відповідь проголосив закриття вищих навчальних закладів. Поновити навчання могли тільки ті, хто отримав позитивну характеристику поліції. Крім того, почалися масові арешти та заслання студентів. Але, коли в січні 1901 р. царський уряд оголосив про віддання у солдати 183 студентів Київського університету, серед студентів розпочалася нова хвиля протестів.

Аналіз діяльності університетської молоді свідчить про її прагнення згуртуватися у всеросійському масштабі. В червні 1900 р. в Одесі відбувся перший студентський з'їзд, у роботі якого брали участь представники вищих навчальних закладів Москви, Петербурга, Києва, Харкова. Вже наступно-

го дня всіх його делегатів заарештували. Попри це, третій студентський з'їзд відбувся в Одесі у листопаді 1903 р. Серед студентської молоді все помітнішою ставала політична диференціація під впливом різних політичних партій та організацій: від промонархічних до соціалістичних. Так, у Новоросійському університеті демократично налаштовані студенти, прагнучи об'єднати зусилля в боротьбі за національні та соціальні права, створили на початку 1901 р. «організаційний комітет». Водночас інші стояли на боці влади, серед них було немало й агентів царської «охранки», членів чорносоотно-монархічних організацій, таких як «Единение — сила», «Рассвет», що діяли в університеті. В листопаді 1904 р. в Одесі було засновано нелегальну Союзна раду студентських земляцтв і організацій, а наприкінці того ж року — соціалістичну групу студентів Новоросійського університету. Діяла також група соціал-демократів, що поділяла погляди Одеського комітету РСДРП [5, с. 38].

Політична діяльність дала новий поштовх студентському громадському руху. 1895 р. студенти Київського університету утворили таємну «Українську громаду», через два роки виникла «Харківська студентська громада». Загалом в Україні було засновано 20 студентських громад. 1897 р. їхні представники утворили Загальноукраїнську безпартійну організацію, а 1899 р. в Харкові було засновано РУП — Революційну українську партію. Ініціаторами її створення стали Д. Антонович — студент історико-філологічного факультету, М. Русов — студент фізико-математичного факультету Харківського університету. До партії входили представники української національно свідомої молоді Києва, Харкова й Полтави. Ідеї, що об'єднували молодих політиків у РУП, підтримали студентські громади Києва та Одеси. Ідеалом вважалася широка національна крайова автономія України. 1905 р. РУП перетворилася на Українську соціал-демократичну робітничу партію. Так наприкінці XIX ст. на зміну студентському культурно-просвітницькому прийшов політичний рух [2].

У 70–80-тих рр. XIX ст. в Україні виникли марксистські гуртки, до яких приєдналися студенти університетів. На початку 1891 р. студенти Київського університету Б. Л. Ейдельман та Я. М. Ляховський організували марксистський гурток під назвою «Російська група соціал-демократів». З нею встановила зв'язок «Група польських соціал-демократів», до якої також входили студенти університету. Вони перейшли до пропагандистської діяльності серед робітників. Розпочався новий етап визвольної боротьби, який перетворив студентський рух на складову демократичних сил у боротьбі проти самодержавства.

Отже, у XIX ст. розпочалося формування нового типу української еліти — інтелігенції, яка відіграла провідну роль у громадському житті краї-

ни. Студенти і деякі викладачі, випускники університетів стають рушійною силою національного розвитку України. Друга половина XIX ст., особливо реформи 60–80-х рр. стають переломними для суспільства. Це була нова хвиля національно-визвольного руху — переходу від культурно-освітньої до політичної боротьби за автономію. Відбувалася підготовка національних сил до боротьби за незалежність України.

Дослідження участі університетської молоді Наддніпрянщини у національно-визвольному русі України в другій половині XIX ст. дає змогу усвідомити роль її боротьби за національну ідею в минулому і на сучасному етапі. Значущість обраної теми потребує подальшого її вивчення.

1. Дело об устройстве в г. Киеве в 1874 году III Археологического съезда. — Державний архів м. Києва (Далі — ДАК), ф. 16, оп. 311, спр. 107.

2. Додонова Г. В. Культурно-просвітницька діяльність наукової інтелігенції Наддніпрянської України в другій половині XX — на початку XX ст.: [Електронний ресурс] / Додонова Г. В. — Режим доступу : <http://weststudents.com.ua/2994/st.html>

3. Іванова Л. Г. Громадівський рух 60-х років XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія / Л. Г. Іванова, Р. П. Іванченко. — К. : МЛП, 1999. — 128 с.

4. Історія українських партій: хрестоматія-посібник. Кінець XIX ст. — 1917 р. — Ч. 1 / Упорядк. Б. І. Корольов та ін. — К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2003. — 561 с.

5. Історія Одеського університету (1865–2000 рр.): наукове видання / гол. ред. В. А. Сминитна. — Одеса : Астропринт, 2000. — 256 с.

6. Євтушенко О. Н. Громада в українській політичній думці XIX — першої половини XX ст. : навч. посіб. / Євтушенко О. Н. — Миколаїв : МДІ ім. П. Могили, 2009. — 156 с.

7. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть: Соціально-політичний портрет / Касьянов Г. В. — К. : Либідь, 1993. — 176 с.

8. Катренко А. М. Український національний рух XIX ст.: навч. посібн. / Катренко А. М. — Ч. II: 60–90-ті роки XIX ст. — К. : Ін-т математики НАН України, 1999. — 189 с.

9. Катренко А. М. Національно-культурна та політична діяльність Київської громади (60–90 ті роки XIX ст.) / А. М. Катренко, Я. А. Катренко. — К. : Либідь, 2003. — 186 с.

10. Киевский университет / Гл. ред. М. И. Белый. — К. : Вища школа, 1984. — 204 с.

11. Коновець О. Ф. Просвітницький рух в Україні (XIX — перша третина XX ст.) / Коновець О. Ф. — К. : Хрещатик, 1992. — 120 с.

12. Нариси історії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка / В. В. Різун, М. С. Тимошук, А. Є. Конверський та ін. — К. : Наша культура і наука, 2004. — 440 с.

13. О беспорядках, произведенных студентами в соборной зале университета Св. Владимира. — ДАК, ф. 16, оп. 301, спр. 146, арк. 46.

14. Об избрании в должность председателя исторического общества имени Нестора Летописца В. Антоновича. — ДАК, ф. 16, оп. 320, спр. 206, арк. 1.

15. Об открытии лектория при библиотеке Университета. — ДАК, ф. 16, оп. 301, спр. 95, арк. 10.

16. О командировке молодых ученых за границу для приготовления к профессорскому званию. — ДАК, ф. 16, оп. 283, спр. 239, арк. 4.

17. О командировке профессора Шидловского. — ДАК, ф. 16, оп. 301, спр. 99, арк. 4.
18. О праздновании юбилея Киевской духовной Академии. — ДАК, ф. 16, оп. 312, спр. 93, арк. 3.
19. О чтении публичных лекций. — ДАК, ф. 16, оп. 305, спр. 202, арк. 1.
20. Почесні члени і доктори Університету Св. Володимира / Упор. В. А. Короткий. — К. : Либідь, 2005. — 328 с.
21. Потебня О. О. Актуальні питання мови та культури : зб. наукових праць / Потебня О. О. — К. : Д. Буровий, 2004. — 368 с.
22. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX — початок XX ст.) / Реєнт О. П. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2003. — 358 с.
23. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Сірополко С. — К. : Наукова думка, 2001. — 912 с.
24. «Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX — початок XX ст.): наук. монографія : в 3 ч. — К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. — 215 с.
25. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін. — Харків : Фолио, 2004. — 750 с.

О. В. Малюта

УДК: 94(477)«19/20»

ОКСЕНТИЙ КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ — ПОСТАТЬ НА ТЛІ МЕДИЧНОЇ НАУКИ

У науковій статті висвітлюється життєвий, науковий, медичний шлях відомого вченого-епідеміолога, академіка Всеукраїнської академії наук О. Корчака-Чепурківського.

Ключові слова: медична термінологія; історія медицини.

В научной статье рассказывается о жизненном, научном, медицинском пути известного ученого-эпидемиолога, академика Всеукраинской академии наук А. Корчак-Чепурковского. Ученый стал основоположником социальной гигиены и эпидемиологии, создал первую в Украине классификацию болезней, впервые сделал серию публикаций в области национальной статистической терминологии.

Ключевые слова: медицинская терминология; история медицины.

The scientific article tells about the life, scientific, medical way the O. Korchak-Chepurkivskiy as the famous scientist and epidemiologist, the Academician of the Ukrainian Academy of Sciences. Scientist laid the foundation of social hygiene and epidemiology, created the first in Ukraine Classification of Diseases, launched the first series of publications in national statistical terminology. This article attempts to recreate a complete biography of the scientist, note that it was